

Kormányzati hatékonyság és üzleti környezet: adalékok a növekedés intézményi magyarázatához

Bartha Attila

I. Bevezetés

A kormányzati hatékonyság és az üzleti környezet vizsgálatakor sokféle, meglehetősen eklektikus megközelítéssel találkozhatunk. Ez részben tartalmi, részben technikai tényezőkkel magyarázható. Az alkalmazott megközelítések heterogenitása egyfelől annak tudható be, hogy a tudományos, a szakpolitikai és az üzleti elvárások a téma természete okán többnyire egyidejűleg jelennek meg, ami szükségképpen technikai és módszertani kompromisszumokra vezet a pontosságra és érvényességre törekvő akadémikus, illetve az egyszerűsége és alkalmazhatóságra törekvő szakpolitikai-üzleti megközelítések között. Nem véletlen, hogy az ebben a témában talán leggyakrabban hivatkozott felmérésorozat, a *Világgazdasági Fórum Globális Versenyképességi Jelentése*¹ az intézményi komparatív közgazdaságtan főáramát reprezentáló akadémikusok tudományos tanácsait követi, ugyanakkor az eredményeket az üzleti és a gazdaságpolitikai döntéshozók számára otthonos, átfogó, soktényezős, de leegyszerűsített prezentációs keretben mutatja be.

Az eklektikus megközelítés ugyanakkor tartalmi okokkal is magyarázható. Az új intézményi közgazdaságtani perspektívában mind a kormányzati hatékonyság, mind az üzleti környezet a gazdasági növekedés egyik lehetséges okaként tematizálódik. Ebben az értelmezési keretben az „intézmények” a legfontosabb – legnagyobb feltételezett magyarázóerővel bíró – komponensek a növekedés nem-klasszikus maradvány-tényezői között, amelyek nem a fizikai és a humán tőke, a munka és a technológia faktorai. Távolról sem triviális ugyanakkor, hogy ebben a perspektívában mit is értünk intézmények alatt – valójában az intézményi közgazdaságtan legutóbbi két évtizedének talán legfontosabb és éppen ezért legvitatottabb kérdésköre, hogyan specifikálhatók a növekedés szempontjából releváns intézmények. Paldam és Gundlach (2008) különböző iskolák megközelítését összehasonlító átfogó elemzé-

¹ Lásd például a Világgazdasági Fórum 2009–2010-es kötetét: *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/index.htm> (Letöltés dátuma: 2010. május 31.)

se mindenesetre rámutat: a „jó kormányzás” miatt létrejövő „jó” intézmények nem feltétlenül a növekedés okai – ugyanúgy plauzibilis lehet az a hipotézis is, mely szerint a (gyorsabb) gazdasági növekedés következményeként, a fejlettség bizonyos szintjén jönnek létre jobb intézmények. (Ez utóbbi perspektíva szerint a fejlett demokrácia és a viszonylagos korrupciómentesség akár egyfajta luxusjóságnak is tekinthetők, vagyis az intézmények a növekedés szempontjából jellemzően endogének.)

Mindenesetre a továbbiakban azzal a feltevessel élek, hogy hosszú távon inkább az intézmények minősége (és az intézményi változások) hat(nak) a gazdasági fejlettségre (és növekedésre), mintsem fordítva. Jelen írás keretei között mellőzöm a bonyolultabb ökonometriai összefüggések taglalását, azaz nem vállalkozom a szintek és változások, illetve a késleltetés problémájának szisztematikus feloldására, ellenben azzal a leegyszerűsítő munkahipotézissel élek, hogy a jobb minőségű intézmények hosszabb távon gyorsabb gazdasági növekedésre és magasabb fejlettségre vezetnek. A növekedés szempontjából releváns intézmények megragadására számos izgalmas kísérlet történt: a földrajzi és történelmi beágyazottságot is tükröző tulajdonjogok, valamint általában véve a jogrendszer, illetve a politikai intézményrendszer (Helpman 2004; Acemoglu–Johnson 2005; Easterley 2005; Csaba 2006) mellett North (1990) és Chavance (2008) az ún. „informális intézmények” – normák, implicit magatartási szabályok, attitűdök és értékek – hatását is meghatározó jelentőségűnek látják. Ennél is kiterjesztőbb Williamson (1998) értelmezése, aki az (új intézményi közgazdaságtan szempontjából releváns) intézmények négy szintjét különíti el: (1) a játékszabályok működését meghatározó politikai, szerződés- és tulajdonjogi intézmények mellett; (2) a ténylegesen működő (bürokratikus, piaci és hibrid) szervezetek; (3) a társadalmi beágyazottságot kifejező értékek, normák; illetve (4) a pszichológiai beágyazottságot megtestesítő kognitív sémák szintjeit. Az általam vázolt kutatási kérdés, vagyis a kormányzásnak és az üzleti környezetnek a gazdasági fejlettségre gyakorolt hatása szempontjából a north-i megközelítés tűnik a legtermékenyebbnek: vagyis azt vizsgálom, hogy a formális és az informális intézmények bizonyos konstellációi milyen hatásúak a fejlettségre (illetve a hosszú távú gazdasági növekedésre).

Ha érdeklődésünket időben szűkebbre, illetve térben homogénebb ország-csoportra, jelesül a kelet-közép-európai négy visegrádi ország elmúlt évtizedbeli fejlődésére korlátozzuk, akkor érvényes statisztikai-ökonometriai elemzéseket ugyan nem készíthetünk, a fő növekedési tényezők tendenciáinak elemzésével ugyanakkor illusztrálhatjuk, milyen empirikus növekedési hatásai lehetnek a különböző intézményeknek. Az átalakuló országok esetében különösen fontos annak az intézményi feszültségnek a megragadása,

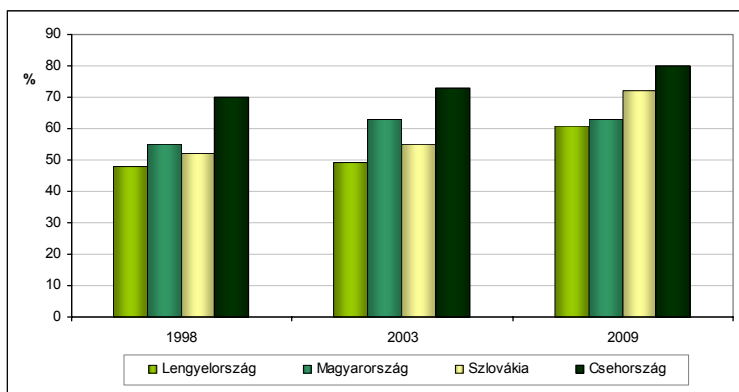
amelyek a north-i értelemben vett formális intézmények (tipikusan a legfejlettebb országok gyakorlatából átvett jogi, szervezeti megoldások) és az informális intézmények (értékek, normák, attitűdök) között fennáll(hat)nak. Nem kívánom ugyanakkor azt sugallni, hogy az informális intézmények pusztán tehetetlenségi tényezőként, azaz a formális intézmények érvényesülésének és a kormányzás sikerességének gátjaként értelmezendők (és véleményem szerint az efféle viszonyulás sem empirikus társadalomtudományi, sem pedig szakpolitikai szempontból nem tekinthető termékenynek). Éppen ellenkezőleg: a hatékony kormányzás ebben az értelmezésben azt jelenti, hogy az átalakuló országokban a formális és informális intézmények között tipikusan – és jellemzően viszonylag hosszabb időszakon keresztül – fennálló inkompatibilitás mértéke megfelelő gazdaság- és társadalompolitikai lépésekkel úgy csökkenthető, hogy a fejlett országokhoz történő felzárkózás (szignifikáns pozitív növekedési különbség) hosszabb időszakon keresztül érvényesül. Mivel a jó kormányzástól egyszerre várjuk el azt, hogy egyrészt a racionális gazdasági viselkedést jutalmazó, formális intézményeket hozzon létre, másrészt azt is, hogy ezek a formális intézmények viszonylag harmonikus viszonyban álljanak az informális intézményekkel (és időben előrehaladva az inkompatibilitás egyre csökkenjen), semmiképp sem adhatunk hozzá egyértelmű receptkönyvet. Előjáróban csupán – többek között Kornai (2000), Winiecki (2000), Pejovich (2003) és Chavance (2008) megállapításaival összhangban – arra szorítkozhatunk, hogy a formális és informális intézmények közötti lehetséges konfigurációk sokféleségét, evolutív és esetleges jellegét, kölcsönös egymásra hatását hangsúlyozzuk. Mindezt klasszikusabb növekedésméleti megközelítésben a feltételes konvergencia aleseteként értelmezhetjük: a kevésbé fejlett országok felzárkózása során a fizikai és a humán tőke állománya addig bővül, amíg el nem éri az intézményi kerete által lehetővé tett egyensúlyi fejlettségi szintet – ezt a hipotetikus felső határnak tekinthető potenciális fejlettséget pedig nem elhanyagolható mértékben a gazdaság- és társadalompolitikai döntések, vagyis a kormányzás alakítják (Easterly 2005).

A továbbiakban illusztratív empirikus elemzéssel, stilizált tényekkel tárgyaljuk az intézmények feltételezhető növekedési összefüggéseit a viseigrádi országokban. Elemzésünket a következmények, azaz a gazdasági növekedés és fejlettség perspektívájából indítjuk. Ezt követően a két empirikusan legjobban azonosítható növekedési tényező, a beruházások és a foglalkoztatás változását tárgyaljuk, majd rátérünk azokra a kormányzást jellemző (és az üzleti környezetet is meghatározó) tényezőkre, amelyek a north-i értelemben vett formális és informális intézmények közötti kompatibilitást, végső soron tehát a hosszú távú növekedés kilátásait alakítják.

2. Növekedési tendenciák és tényezők

Magyarország növekedési pályája az elmúlt két évtizedben jelentősen eltért a többi visegrádi országtól (1. ábra). A kilencvenes évek első felének két lépcsőben lezajló stabilizációja után, 1997-től a 2000-es évek közepéig Magyarország évről évre 4-5% körüli növekedést ért el, és viszonylag jó ütemű reálkonvergenciát mutatott a fejlett nyugat-európai országokhoz képest.

1. ábra. Egy főre jutó GDP alakulása a négy visegrádi országban, 1998–2009 (vásárlóerő-paritáson, EU-átlag=100)

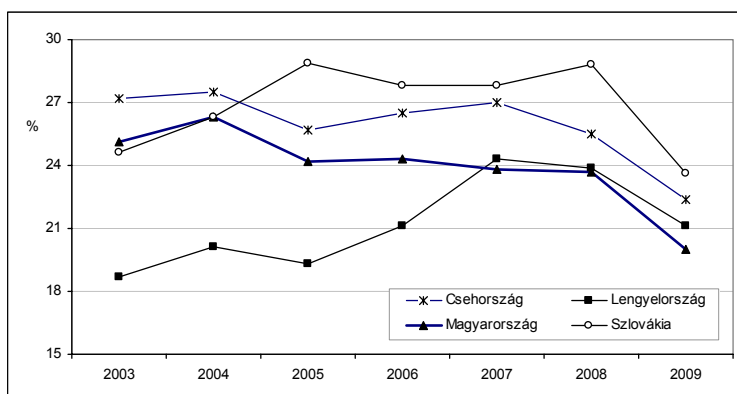
Forrás: EUROSTAT

A kilencvenes évek közepétől az EU-csatlakozásig terjedő periódusban ugyanakkor Csehország, Szlovákia és Lengyelország átlagos növekedése szerényebb, felzárkózása pedig értelemszerűen lassabb volt. Úgy tűnhetett, hogy Magyarország, amely a kilencvenes évtizedben viszonylag gyorsan és következetesen építette ki a piacgazdaság formális intézményrendszerét, a többi visegrádi országnál eredményesebben alkalmazkodott a megváltozott körülményekhez. Eközben Csehország és Szlovákia a kilencvenes évek végén, Lengyelország pedig a 2000-es évtized elején újabb stabilizációra kényszerült, és ezekben az országokban a felzárkózás csak később, az EU-csatlakozást megelőző, illetve követő években gyorsult fel. 2004-től ugyanakkor Magyarországon megállt a reálkonvergencia folyamata: a 2005–2006-ban még mesterségesen, fiskális expanzióval gerjesztett növekedés már 2007-től stagnálásba fordult, sőt a globális válság európai elmélyülésének időszakában a visszaesés lényegesen nagyobb lett, mint a térség többi országában.

Az uniós tagság elnyerése óta látványosan gyors volt viszont Szlovákia és Lengyelország felzárkózása: 2009 végére a szlovák egy főre jutó GDP már elérte az EU-átlag 72%-át, a lengyel pedig 61%-át. Mivel ez a két ország 2010–2011-ben is szignifikánsan gyorsabb növekedésre számíthat, mint Magyarország, a jövő év végére Lengyelország várhatóan utoléri Magyarország fejlettségi szintjét, Szlovákia pedig az EU-átlag 75%-ára zárkozhat fel. 2003 óta a cseh növekedés is robusztus, és jelentősen meghaladja az Unió átlagos GDP-bővülését, ennek köszönhetően Csehország egy főre jutó GDP-je 2009-re már elérte az EU-átlag 80%-át, és a következő években a cseh gazdaság további közeledése jelezhető előre.

A visegrádi országok mindegyikének növekedésében kulcsfontosságú szerepet játszott (és játszik) a külföldi működőtőke-beáramlás (Soós 2002), az ezzel együttjáró technológiai transzfer és szervezeti megújulás. Összhangban a fentebb mondottakkal, a folyamat Magyarországon zajlott le a leggyorsabban, viszont tartósabbnak bizonyult Csehországban és Szlovákiában, Lengyelországban pedig új erőre kapott a kétezres évtized második felében (EBRD 2010).

2. ábra. Beruházási ráták alakulása a visegrádi országokban, 2003–2009
(a GDP %-ában)

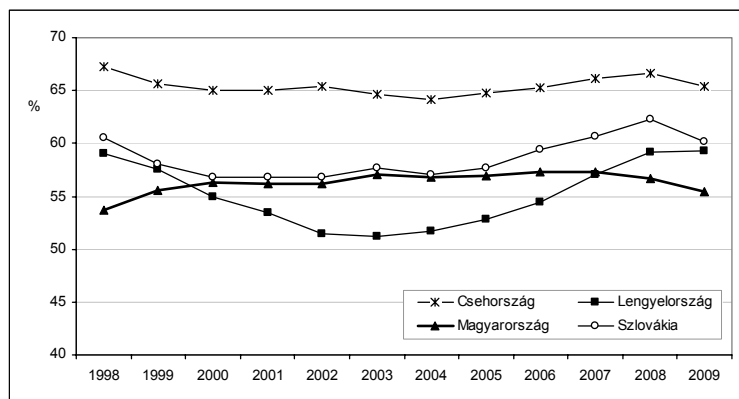

Forrás: EBRD, KOPINT-TÁRKI adatbázis.

A jelentős működőtőke-beáramlás folyamatával párhuzamosan az EU-csatlakozás óta általában is sikerült a beruházási aktivitást magas szinten tartani Csehországban és az euróövezetbe tartozó Szlovákiában, de jelentősen nőtt az állóeszköz-felhalmozás a hosszú időn keresztül legfejletlenebb-

nek, legtökeszegényebbnek számító és legalacsonyabb beruházási rátával rendelkező Lengyelországban is. (2. ábra) A válság időszakában persze mindenütt drasztikusan csökkentek a beruházások. A régió többi országától jelentősen eltért a magyar beruházások trendje: a csatlakozás idején még 26%-ot meghaladó – a szlovákkal azonos – beruházási ráta már a válság előtt csökkenő-stagnáló pályán mozgott és 2009-re 20%-ra süllyedt.

3. ábra. Foglalkoztatási arányok a visegrádi országokban, 1998–2009
– a 15–64 éves népesség %-ában

Forrás: EUROSTAT

Meglepő, de az egyes országok 2003 utáni foglalkoztatási trendjei (3. ábra) erősen hasonlítanak a beruházási tendenciákhoz, azaz a növekedési tényezők eléggé párhuzamosan mozogtak. A cseh gazdaságnak sikerült fokozatosan 67%-ra növelni foglalkoztatási rátáját, elérve ezzel a kilencvenes évek második felének foglalkoztatottsági szintjét (s e tekintetben meghaladva az EU-átlagot). A 2008-as válság előtti 5 évben egymással párhuzamosan nőtt a szlovák és a lengyel foglalkoztatás. 2009-ben azonban Szlovákia jelentős foglalkoztatási veszteséget szenvedett el a recesszió miatt, miközben Lengyelország nemcsak növekedési értelemben számított pozitív kivételnek, hanem lényegében szignifikáns foglalkoztatás-csökkenés nélkül tudta átvészelni a válság legkritikusabb periódusát is. Ezzel szemben Magyarországon 2007 után ismét jelentősen csökkent a foglalkoztatás, és 2009 végén a munkaképes korú (15–64 éves) népesség körében már alig haladta meg az 55%-ot. A nemzetközi összevetésben lesújtó összkép azzal együtt is nyilvánvaló,

hogy a 2009-ben 6,3%-os gazdasági visszaeséshez mérten a foglalkoztatottak létszámának csupán 2,5%-os csökkenése akár kedvező eredménynek is tekinthető. A foglalkoztatási veszteség viszonylag sikeres minimalizálásában a bérekre rakódó adóterhek mellett a közmunka, a támogatott és a részmunkaidős foglalkoztatás emelkedése is jelentős szerepet játszott –, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a magyar foglalkoztatottság tartós, érdemi emelkedése még hatékony kormányzás mellett is éveket várat majd magára.

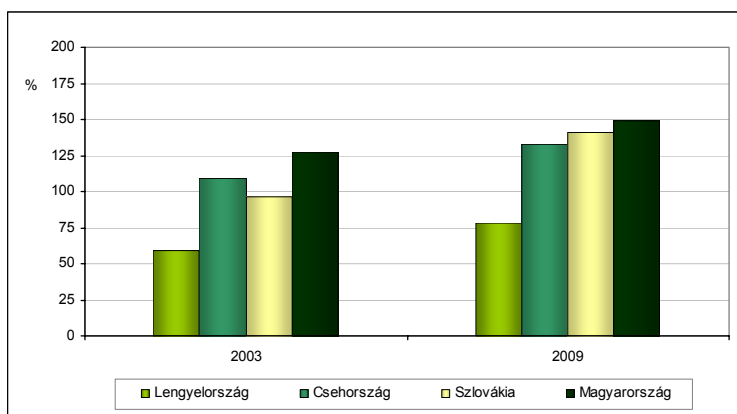
A növekedési tendenciák áttekintése alapján nyilvánvaló, hogy Magyarország 2003 után elszakadt a régióra általában jellemző növekedési tendenciáktól. Miközben a régió többi országában a beruházások magas szinten maradtak, a foglalkoztatás pedig a globális válság elmélyüléséig egyértelmű növekedési pályára állt, addig nálunk mindkét növekedési tényező már 2008 előtt csökkenő-stagnáló tendenciát mutatott. Mindezek alapján feltételezhető, hogy a magyar üzleti környezet kevésbé kedvezett a hazai és külföldi vállalkozói aktivitásnak: vagyis a kormányzás kevésbé volt sikeres, mint a másik három visegrádi országban.

3. Nyitottság és sebezhetőség

A nyitottság gazdasági növekedésre gyakorolt pozitív hatását a különböző nagymintás empirikus ökonometria vizsgálatok, átfogó elemzések szinte egyöntetűen alátámasztják (Edwards 1997; Dollar–Kraay 2001; Helpman 2004). Ezzel összhangban, a külkereskedelmi nyitás (*4. ábra*) és a versenyképes feldolgozóipari exportkapacitások kiépítése a visegrádi országok gazdaságpolitikájának is kulcstényezője volt az elmúlt két évtizedben.

Ahogy a külföldi működőtőke beáramlásában, úgy a külkereskedelmi nyitásban is Magyarország volt az élenjáró, azonban az elmúlt évtizedben a régió többi országa – különösen pedig Szlovákia – fokozatosan megközelítette Magyarországot a külkereskedelem GDP-arányos súlyát tekintve. (Lengyelország kisebb külkereskedelmi nyitottsága logikusan következik a gazdaság szignifikánsan nagyobb méretéből, de a nyitottság dinamikája itt is határozott növekedést mutat.) A 2009-es aránycsökkenés (az országok külkereskedelmének a GDP-nél lényegesen nagyobb visszaesése miatt) nem valószínű, hogy változtat ezen az alapvető tendencián; várható, hogy a külkereskedelem a közeljövőben is a növekedés egyik legfontosabb komponense lesz a kelet-közép-európai térségben.

4. ábra. Gazdasági nyitottság. A külkereskedelem/GDP-arány a visegrádi országokban 2003-ban és 2009-ben (%)

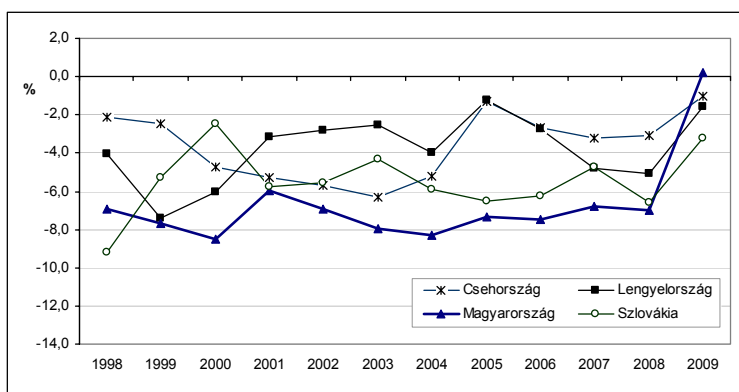
Forrás: EBRD, KOPINT-TÁRKI adatbázis.

A külkereskedelem mellett a pénz- és tőkepiaci nyitottságot, illetve intézményi és gazdaságpolitikai változókat is bevonó elemzések (Rodrik–Subramanian–Trebbi 2002; Easterly 2005; Csaba 2006; Czeglédi 2007) ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy a nyitottság és a növekedés közötti összefüggés feltételes. Más megfogalmazásban: amennyiben nem sikerül bizonyos gazdaságpolitikai kulcsváltozókat (pl. infláció, árfolyam, megtakarítások vs. hitelfelvétel, államadósság dinamikája) kontroll alatt tartani, úgy a nyitottság – a vélelmezhetően fennálló pozitív hatások mellett – a sebezhetőséget (egy adott ország devizapiaci és/vagy állampapír-piaci megtámadhatóságát) is drámai mértékben növelheti, és e két mechanizmus együttes növekedési hatása akár negatív is lehet.

Nem véletlen, hogy a válság 2008–2010 közötti elmélyülése óta a kelet-közép-európai országok növekedési pályái látványosan divergáltak (Greskovits 2010): az egyik végpontot a balti országok jelentik, amelyek sebezhetősége 15–20%-os GDP-csökkenésbe torkollott, a másik végponton a csekély növekedési veszteséget (sőt Lengyelország esetében szerény pozitív növekedést) felmutató visegrádi országok állnak – Magyarország kivételével. Magyarország ugyanis e tekintetben köztes pozícióban van: a külkereskedelem nyitottsága és a versenyképes feldolgozóipari export-kapacitások pozitív tényezői mellett a magas államadósság és külső finanszírozási igény, továbbá az önálló, szabadon lebegő nemzeti valuta és a nagymérvű kamatfelár miatt

kiterjedt devizahitelezés kombinációja a gyenge megtakarítási hajlammal lényegesen sebezhetőbbé teszik a többi visegrádi országnál. Mindezt jól mutatja, hogy az elmúlt évtizedben – a válság kirobbanásáig – a magyar folyó fizetési mérleg hiánya rendre a GDP 7%-a körül mozgott (5. ábra), és folyamatosan nagyobb volt, mint a térség többi államában – annak ellenére is, hogy a gyengébb beruházási aktivitás miatti technológiaiimport mértéke az utóbbi években nálunk kisebb volt.

5. ábra. A folyó fizetési mérleg egyenleg alakulása a visegrádi országokban, 1998–2009 (a GDP %-ában)

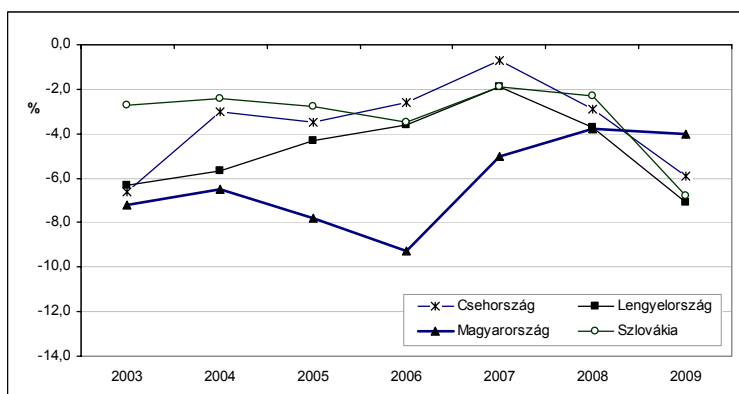

Forrás: EBRD, KOPINT-TÁRKI adatbázis.

A növekedés, illetve az intézmények és a kormányzás viszonyát tekintve mindez arra utal, hogy a nyitottságra és külső forrásbevonásra alapozó – a visegrádi országokban általánosan jellemző – növekedési minta mellett Magyarországon a kormányzás és az intézményi teljesítmény feltehetően gyengébb volt, mivel lényegesen nagyobb sebezhetőséggel járt együtt. Ez a tendencia szinte végig jellemezte a kétezres évtizedet, bár a pénz- és tőkepiacok visszajelzése – az éveken keresztül szinte féktelen globális kockázati étvágy miatt – csak az évtized második felében volt észlelhető.

A sebezhetőséggel kapcsolatban a tartósan magas magyar államháztartási hiány (6. ábra) szerepét, ennek politikai ciklikusságát, perzisztens mivoltát, illetve a mögötte meghúzódó intézményi okokat számos elemzés tárgyalta az elmúlt években (többek között Kopits 2004; Györfly 2005, 2007; Jankovics 2005; Csaba 2006; TÁRKI–KOPINT–TÁRKI 2009).

6. ábra. Az államháztartás egyenlege a visegrádi országokban, 2003–2009
(a GDP %-ában)

Forrás: EUROSTAT

Az, hogy itt nem pusztán formális szervezeti és gazdaságpolitikai okokról, hanem, ha úgy tetszik, mélyebben fekvő informális intézményi tényezőkről lehet szó, különösen jól mutatja a magyar és a szlovák gazdaságpolitikai pályák összevetése. Egy korábbi írásomban a rosszabb növekedési eredményt mutató magyar pálya valószínű fő mögöttes okaként a „jóléti rendszerváltás” – belső pénzügyi forrásokból nyilvánvalóan nem teljesíthető, ugyanakkor a politikai elit és az állampolgárok által egyaránt osztott – hamis álmát jelöltem meg, amely pénzügyi és társadalmi értelemben is fenntarthatatlannak bizonyult a köztulajdonnal és az adózással szembeni normaszegő magatartás általános gyakorlatának továbbélése mellett (Bartha 2010). Tartalmilag kissé megelőlegezve a formális és az informális intézmények közötti viszony szempontjából egyik konkluzív megjegyzésemet: különösen magyar-szlovák összevetésben úgy tűnik, hogy az adott normarendszer és értékbeállítódások mellett az alacsonyabb állami újraelosztással és adóztatással operáló szlovák megoldás már középtávon szignifikánsan jobb növekedési eredményt mutat. Ezzel szemben, a magasabb állami újraelosztásra építő magyar gazdaság- és társadalompolitikának a szlovákkal szemben remélt relatív előnye nem mutatható ki egyértelműen sem a területi egyenlőtlenségek, sem pedig a társadalmi kohézió metszetében (EUROSTAT 2010a, 2010b).

4. Kormányzati hatékonyság és üzleti környezet

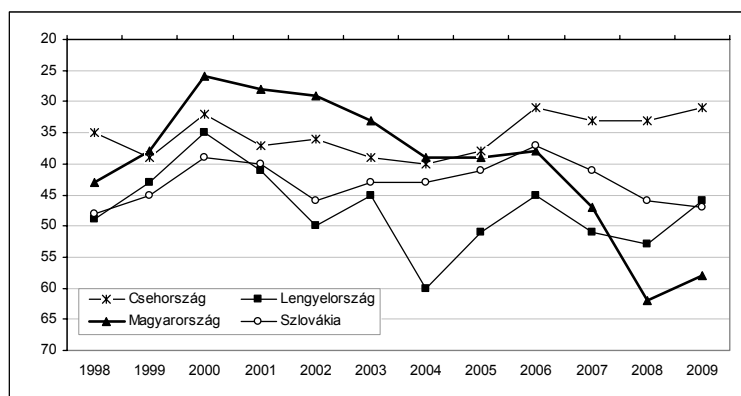
A visegrádi országok fejlődési pályáinak, a növekedési tényezőknek, valamint a nyitottság és a sebezhetőség dimenzióinak rövid összehasonlító áttekintése megerősíti azt az induló hipotézisünket, mely szerint a rosszabb magyar növekedési teljesítmény formális és informális intézményi okokkal, illetve a kormányzati hatékonyság problémájával magyarázható. A bevezetőben már jelzett különböző nagymintás, kérdőíves adatfelvételeken alapuló eklektikus „versenyképességi” és üzleti környezeti felmérések² ugyan kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak az egyes országok megítélésében, azt azonban eléggé egyértelműen jelzik, hogy Magyarország abszolút és relatív pozíciója szignifikánsan romlott az elmúlt évtizedben – a romlás folyamata ugyanakkor talán megállt 2009-ben (7. ábra).

Kétségtelen, hogy az ilyen típusú felmérések eredményeinek értelmezése módszertanilag erősen problematikus, mivel a végső rangsorokban a statisztikai változókból származó makrogazdasági stabilitási szempontok összemósódnak a szubjektív véleménykérdésekre adott válaszokkal. A kormányzati hatékonyságot mérő tendenciák sem mutatnak azonban mást: a 2005–2009 közötti időszakban megfigyelhető folyamatos romlás után Magyarország birtokolja az IMD kormányzati hatékonyság szerinti rangsorának utolsó helyét a négy ország között, az üzleti környezet perspektívájából alapvetően a magas adó- és járulékkerhek, a költségvetési hiány és az állam magas külföldi adósságállománya miatt – vagyis döntően a fiskális politika korábbi hibáinak következményeként.

Valamivel kedvezőbb kép rajzolódik ki a Világbank kormányzati hatékonyságot vizsgáló felméréséből (Kaufmann–Kraay–Mastruzzi 2009), azonban a romlás tendenciája itt is nyilvánvaló (8. ábra). Első látásra kilóg ugyanakkor ebből az általános képből a Világbank *Doing Business* felméréseinek eredménye. A vállalati működés szabályozási feltételeire koncentráltó indikátorok szerint Magyarország összességében közel hasonlóan vonzó feltételeket kínál a vállalkozásoknak, mint a régióban legkedvezőbb megítélésű Szlovákia, és lényegesen kedvezőbbet, mint Csehország vagy Lengyelország.

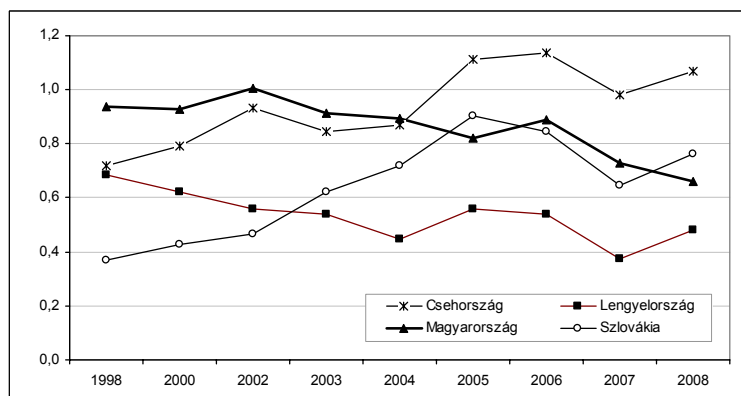
² A Világgazdasági Fórum *Globális Versenyképességi Jelentésének*, illetve a lausanne-i Institute for Management Development (IMD) *A Világ Versenyképességi Évkönyvének* éves kiadványai.

7. ábra. A visegrádi országok helyezése a világ versenyképességi rangsorában, 1998–2009

Forrás: a Világgazdasági Fórum *Globális Versenyképességi Jelentései* 1997–2009.
 Megjegyzés: 1997–2005: a növekedési versenyképességi index alapján; 2006–2009: a globális versenyképességi index rangsora alapján. Az alacsonyabb helyezés kedvezőbb „versenyképességi” pozíciót jelez.

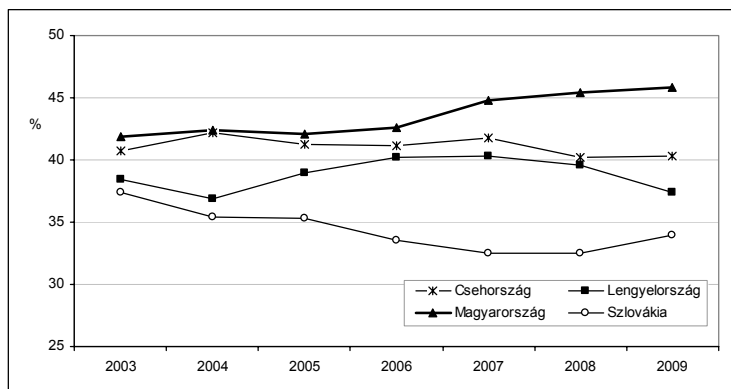
8. ábra. A kormányzati hatékonyság megítélése a négy visegrádi országban, 1998–2008

Forrás: Világbank: *Aggregate Governance Indicators*.
 Megjegyzés: A magasabb pontszám kedvezőbb megítélést jelent.

Csakhogya az üzleti környezet minőségét a potenciális vállalkozók és befektetők jellemzően impliciten három dimenzióban észlelik (Siebert 2005). Ezek közül egyik kétségtelenül az, amelyet a *Doing Business* is vizsgál, azaz a vállalati működés szabályozási feltételeinek aspektusa. Legalább ilyen fontos ugyanakkor az üzleti környezet két másik dimenziója, vagyis az összes adóterhelés, valamint az állam részéről biztosított közösségi szolgáltatások (ezen belül is elsősorban az oktatás, illetve a közlekedés és szállítás infrastruktúrája) megítélése. A felmérések arra utalnak, hogy Magyarország ma már a régió átlagánál valamivel rosszabb közösségi szolgáltatásokat és kapcsolódó infrastruktúrát kínál – és az utolsó 3-4 évet tekintve pozícióját relatív összehasonlításban évről évre romlott ezen a területen. Ennél is nyilvánvalóbb versenyhátrányunk az adózás, az állami jövedelemcentralizáció dimenziójában (9. ábra). A magyar állam bevételei a GDP 42–46%-a között mozognak, és ez már hosszú ideje számottevően magasabb, mint a többi visegrádi országban: 2009 végén 5,5 százalékponttal haladták meg a cseh, több mint 8 százalékponttal a lengyel és közel 12 százalékponttal a szlovák rátát. Kétségtelen, elvben magasabb adóterhekkel is lehet vonzó valahol az üzleti környezet úgy a belföldi, mint a külföldi potenciális vállalkozók számára – jól mutatja ezt az észak-európai országok példája. Esetükben a magas adóterhelésnek azonban fontos ellentételezése a közösségi szolgáltatások kimagaslóan jó minősége, amely ezeket az államokat a világ legversenyképesebb országai közé emeli. Ennek hiányában az üzleti környezet aligha lesz vonzó, és a svéd jóléti állam álmából csak a magas adóterhesség és a rossz adómorál marad (Bartha 2005).

9. ábra. Az államháztartás bevételeinek alakulása a négy visegrádi országban, 2003–2009 (a GDP %-ában)

Forrás: EUROSTAT

Arra, hogy bizonyos formális intézményi megoldások bizonyos informális intézmények, azaz normák, beállítódások, vagyis a kultúra bizonyos konstellációi mellett kedvező, más esetekben pedig kedvezőtlen hatásúak lehetnek a gazdasági növekedésre, alapos elemzést ad Williamson és Mathers (2010) új, átfogó tanulmánya. Márpedig a *World Values Survey* 1990-es évek végi (4. hullám) és a 2000-es évtized második felében (5. hullám) készült felvételeinek elemzése (Keller 2009; Tóth 2009) egyértelműen arra utal, hogy Magyarország az intézményi bizalom metszetét tekintve egyértelműen elmarad nemcsak a nyugat-európai országoktól, hanem Lengyelországtól és Szlovákiától is – ráadásul az elmúlt évtizedben e téren a helyzet nemhogy javult volna, hanem szignifikánsan romlott. Aligha kétséges, hogy ilyen bizalmi környezet (north-i értelemben vett informális intézmények) mellett nemcsak az üzleti környezet logikája ösztönöz alacsonyabb adóterhelésre, de a kormányzás hatékonyságának megfontolásai is ezt teszik racionálissá, következésképpen ez a típusú intézményi konstelláció kedvezőbb a gazdasági növekedés szempontjából.

5. Összegzés

Tanulmányomban a visegrádi országok gazdasági növekedésének pályáit az intézmények és a kormányzati hatékonyság szempontjából vizsgáltam, illusztratív módon, stilizált tények segítségével. Hipotézisem az volt, hogy az elmúlt évtizedben a cseh, a szlovák és a lengyel gazdasági növekedéstől egyre inkább leszakadó magyar pálya mögött döntően kormányzati hatékonysági és intézményi problémák húzódnak meg. A növekedési tényezők áttekintése azt mutatta, hogy az alacsonyabb magyar növekedés egyszersmind alacsonyabb foglalkoztatást és – a kezdeti jelentős tőkebeáramlás kifulladását után – fokozatosan lemorzsolódó beruházási aktivitást is jelent. Hiába volt Magyarország sok tekintetben élenjáró a piacgazdaság formális intézményrendszerének kiépítésében, a nagyobb gazdasági nyitottságból adódó pozitív hozadékot egyre inkább negatívan ellensúlyozták a visegrádi régió többi országával összevetve lényegesen nagyobb sebezhetőségből adódó problémák. Mindezek fő oka a költségvetési politika ciklikussága, amely ugyanakkor jórészt visszavezethető a jóléti rendszerváltás hamis álmának pénzügyileg és társadalmilag is fenntarthatatlan voltára. A magas adóztatás és a közösségi szolgáltatások romlónak érzékelt minősége nemcsak az üzleti környezet szempontjából bizonyult kedvezőtlennek, de azt is mutatja, hogy a magyar kormányzat mélyebb intézményi értelemben is inadekvát gazdaságpolitikát folytatott. Nem számolt ugyanis azzal, hogy a north-i értelemben viszonylag

kedvezőtlen informális intézményekhez (az alacsony intézményi bizalom-szint miatt a normaszegő magatartás kiterjedtségével és az alacsony adómorállal) nem kompatibilis a választott magas adóztatásra épülő modell.

IRODALOM

- Acemoglu, D. – S. Johnson 2005: Unbundling institutions. *Journal of Political Economy*, vol. 113, no. 5, 949–995. p.
- Bartha A. 2005: Visszajáró svéd kísértet? Egy félreértés fogságában: a svéd modell álma és a kelet-közép-európai realitás. *Competitio*, 5. évf. 1. sz. 153–165. p.
- Bartha A. 2010: Magyarország fő gazdasági folyamatai a kilencvenes évektől – Szlovákia tükrében. Megjelenik szlovák nyelven a Zahorán Cs. – Kollai I. szerk.: „Ismeretlen szomszéd” (Neznámý sused) c. kötetben. Budapest: Terra Cognita Alapítvány és Spoločnosť pre strednú a východnú Európu (Társaság Közép- és Kelet-Európáért).
- Chavance, B. 2008: Formal and informal institutional change: the experience of postsocialist transformation. *The European Journal of Comparative Economics*, vol. 5, no. 1, 57–71. p.
- Czeglédi P. 2007: Szabályozási koherencia és gazdasági növekedés. *Competitio*, 6. évf. 1. sz. 33–54. p.
- Csaba L. 2006: A fölemelkedő Európa. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Dollar, D. D. – A. Kraay 2001: Growth is good for the poor. *World Bank Policy Research Working Paper*, no. 2587. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=632656 (Letöltés dátuma: 2010. május 31.)
- Easterly, W. 2001: *The elusive quest for growth: economists' adventures and misadventures in the tropics*. Cambridge Massachusetts: MIT Press.
- Easterly, W. 2005: National policies and economic growth. A reappraisal. In: Aghion, Ph. – S. Durlauf eds.: *Handbook of economic growth*. vol. 1, Amsterdam: Elsevier, 1015–1059 p.
- Edwards, S. 1997: *Openness, productivity and growth: What do we really know?* NBER Working Paper no. 5978, Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research.
- EBRD 2010. *European Bank for Reconstruction and Development 2010: Transition Report 2009: Transition in crisis?* <http://www.ebrd.org/pages/research/publications/flagships/transition.shtml> (Letöltés dátuma: 2010. május 31.)
- EUROSTAT 2010a: *Regional GDP per inhabitant in 2007*. Eurostat News Release 25/2010 – (2010. febr. 18). http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/1-18022010-AP/EN/1-18022010-AP-EN.PDF (Letöltés dátuma: 2010. május 31.)
- EUROSTAT 2010b: *Combating poverty and social exclusion, 2010 edition. A statistical portrait of the European Union 2010*. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EP-09-001/EN/KS-EP-09-001-EN.PDF (Letöltés dátuma: 2010. május 31.)
- Greskovits, B. 2010: *Evolving patterns of democratic capitalism in Central-Eastern Europe*. Habilitation Theses, February 2010. Debrecen: Debreceni Egyetem, Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kar. http://www.de-kdi.unideb.hu/download/pdf/Habilitation_Theses.pdf (Letöltés dátuma: 2010. május 31.)
- Györfly D. 2005: Az intézményi tényezők szerepe az államháztartási hiány alakulásában Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, LII. évf. 10. sz. 755–773. p.
- Györfly D. 2007: Társadalmi bizalom és költségvetési hiány. *Közgazdasági Szemle*, LIV. évf. 3. sz. 274–290. p.
- Helpman, E 2004: *The mystery of economic growth*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

- IMD 2009: World Competitiveness Yearbook 2009. Lausanne: Institute for Management Development.
- Jankovics L. 2005: A monetáris politika intézményi kérdései. In: Hámori B. et al. szerk.: Paradigm shift-information, knowledge and innovation in the new economy. Conference Proceedings. Competitio Könyvek, Debrecen, 239–253. p.
- Kaufmann, D. – A. Kraay – M. Mastruzzi 2009: Governance matters VIII: Aggregate and individual governance indicators, 1996–2008. World Bank Policy Research Working Paper No. 4978. <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp> (Letöltés dátuma: 2010. május 31.)
- Keller T. 2009: Magyarország helye a világ értéktérképén. Elemzés a World Values Survey 5. hulláma alapján. Budapest: TÁRKI.
- Kopits Gy. szerk. 2004: Rules-based fiscal policy in emerging markets: Background, analysis and prospects. New York: Palgrave Macmillan.
- Kornai J. 2000: What the change of the system from socialism to capitalism does and does not mean. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 14, no. 1, 27–42. p.
- North, D. 1990: Institutions, institutional change, and economic performance, New York: Cambridge University Press
- Paldam, M. – E. Gundlach 2008: Two views on institutions and development: The grand transition vs the primacy of institutions. *KYKLOS*, vol. 61, no. 1, 65–100. p.
- Pejovich, S. 2003: Understanding the transaction costs of transition: It's the culture, stupid! *Review of Austrian Economics*, vol. 16, no. 4, 361–374. p.
- Rodrik, D. – A. Subramanian – F. Trebbi 2002: institutions rule: The primacy of institutions over geography and integration in economic development. NBER Working Paper no. 9305, Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research, <http://www.nber.org/papers/w9305> (Letöltés dátuma: 2010. május 31.)
- Siebert, H. 2005: Locational competition – a neglected paradigm in the international division of labour. Kiel Working Paper no. 1258. Kiel: Kiel Institute for World Economics
- Soós K. A. 2002: Az átmeneti gazdaságok EU-exportja nemzetközi összehasonlításban, 1993–2000. *Közgazdasági Szemle*, XLIX. évf. 12. sz. 1063–1080. p.
- TÁRKI – KOPINT-TÁRKI 2009: Váltoállítás: szemléletváltás és megvalósítható intézményi reformok egy fenntartható növekedési pálya érdekében. Budapest: TÁRKI. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b252.pdf> (Letöltés dátuma: 2010. május 31.)
- The World Bank Group 2009: Doing Business 2010. Explore Economies.
 Czech Republic: <http://www.doingbusiness.org/ExploreEconomies/?economyid=55>
 Hungary: <http://www.doingbusiness.org/ExploreEconomies/?economyid=87>
 Poland: <http://www.doingbusiness.org/ExploreEconomies/?economyid=154>
 Slovak Republic: <http://www.doingbusiness.org/ExploreEconomies/?economyid=168>
 (Letöltés dátuma: 2010. május 31.)
- Tóth I. Gy. 2009: Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékstruktúrájában. A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése. Budapest: TÁRKI.
- Williamson, C. R. – R. L. Mathers 2010: Economic freedom, culture, and growth. *Public Choice*, Online First, 21. Article, DOI: 10.1007/s11127-010-9656-z (Letöltés dátuma: 2010. május 31.)
- Williamson, O. E. 1998: The institutions of governance. *The American Economic Review*, vol. 88, no. 2, 75–79. p.
- Winiecki, J. 2000: Formal rules, informal rules, and economic performance. *Acta Oeconomica*, vol. 51, no. 2, 147–172. p.
- World Economic Forum: The Global Competitiveness Report. 2000–2001, 2001–2002, 2002–2003, 2003–2004, 2004–2005, 2005–2006, 2006–2007, 2007–2008, 2008–2009, 2009–2010 jelentések számai. Geneva, World Economic Forum.